

ZIDOVI IN ZAKRIVALA: TRANSFORMACIJE ŽENSKE PROSTORSKE MOBILNOSTI V POGOJIH SEKLUZIJE

Povzetek: Članek obravnava strategije, s pomočjo katerih se rešujejo zadrege prostorskih interakcij v pogojih segregacije v Iranu. Osredotoča se na kompleksno institucijo začasne poroke, ki med drugim omogoča šiitskim ženskam redefiniiranje gibanja znotraj prostorov in na potovanjih. Institucija začasne poroke, "poroke iz užitka", mu'a izhaja iz predislamske arabske tradicije, danes pa jo uradno prakticirajo šiiti. Legalno priznana je le v Iranu, pod imenom sigheh. Začasna poroka je pogodba med moškim in neporočeno žensko, ki je lahko devica, ločenka ali vdova. Ta pogodba podeli partnerjema začasen status poročenih oseb. Pogodba obstaja v dveh oblikah, v začetni seksualni oziroma realni obliki in v neseksualni, nominalni oziroma fiktivni obliki. Neseksualna začasna poroka je namenjena predvsem manipulaciji družbeno definiranih (vidnih in nevidnih) meja v prostoru, vključno z zapovedjo zakrivanja. Institucija začasne poroke ni fiksna praksa, temveč je podvržena reinterpretacijam in kulturnim improvizacijam, ki pogojujejo transformacije ženske prostorske mobilnosti.

Ključne besede: prostor, sekluzija, ženska mobilnost, začasna poroka, Iran

V majhni iranski vasi je v davnih petdesetih letih dotrajal preprost most. Popustil je, se nagnil in skorajda padel v lokalno rečico, ki je ločevala skupinice hiš na eni strani in bazar, kavarne in ostale javne prostore na drugi. Lokalni veljaki so staknili glave in kasneje se nihče ni več spominjal, kako so se odločili ravno za nekega mladega ameriškega arhitekta, da jim "sestavi" nov most. Nadebudni arhitekt je po ogledu terena najprej ugotovil, da stari most stoji na povsem "iracionalnem" mestu in še zdaleč ne predstavlja najkrajše poti od hiš do bazarja. Tako jim je po logiki "racionalne" zahodne pameti skonstruiral most, ki naj bi jim skrajšal pot in s tem olajšal življenje. Seveda se ni vprašal, čemu je stari most stal na mestu, na katerem je. Pot čez stari most je vodila do bazarja na tak način, da je od zadaj obšla vse kavarne in druge prostore, kjer so se zbirali in posedali moški. Tako so ženske lahko nemoteno hodile na bazar, ne da bi jih moški "preštevali", jih nadzorovali ali

* Dr. Irena Weber, doktorica socioloških znanosti, raziskovalka na Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani.

se celo zgražali, češ ali nimajo početi kaj boljšega. Seveda so moški vedeli, da njihove ženske hodijo na bazar. Toda, če niso hodile ravno mimo njihovih nosov, so se lahko pretvarjali, da so ženske lepo doma. In zaradi novega mostu so nekaj časa zares bile. Pa ne dolgo. Prav kmalu so našle način, da so prepričale svoje moške, naj obnovijo stari most. Novi most je bil iz neprimernih materialov, na katerem so ob najmanjšem deževju zdrsavali tako ljudje, kot osli. Ženske so zaigrale na to karto in dobile nazaj svoje stare poti do bazarja.

Gornja anekdota ne govori le o problemih medkulturne komunikacije in pomanjkanju poznavanja lokalnih kulturnih posebnosti, temveč o percepciji in rabi prostora in o tem, kako ta prostor odseva družbena razmerja. Podobno kot vrisujemo fizične zemljevide, je v bolj metaforičnem pomenu mogoče mapirati tudi socialne odnose v prostoru. Koncept socialnih zemljevidov se v tem smislu nanaša na rezultat mapiranja socialnih odnosov, kot se kažejo v prostoru. Strukturnalni odnosi so pogosto, vendar ne nujno, "vpisani na tleh", s tem ko posameznikom odredjajo prostor (Ardener 1993: 3). Na zemljevidu so lahko mapirana tudi temeljna pravila premikanja po prostoru. Odnosi med ljudmi v prostoru so vidni že v sami fizični razporeditvi, posebej jasno čitljiva je delitev tam, kjer so prostori jasno razmejeni na moške in ženske. Hierarhijo v prostoru je mogoče razbrati iz vedenja ljudi, ki poznajo pravila uporabe prostora, četudi ni na prvi pogled razvidna iz fizične delitve prostora. Odnose v prostoru lahko mapiramo stopenjsko: kot bi vrisali najprej reko in potem cesto, polje, teraso itd., vrišemo najprej odnos enega člana do drugega, do tretjega in tako naprej, dokler ne izrišemo celotnega zemljevida skupine ali posameznega člana. Meje (vidne in nevidne), načrtane v prostoru, ne odražajo fiksnih razmerij med ljudmi, ampak so podvržene revizijam, pogajanjem in ponovnemu določanju (Pittin 1996: 184).

Strategije, s katerimi si ženske - in to velja tudi za popotnice oziroma turistke¹ - omogočajo, ali olajšujejo, ali povečujejo mobilnost v prostoru, so vpete v vsakokratne lokalne kontekste. Ti konteksti - lokalna dožemanja žensk, ki potujejo same; lokalna naziranja o tem, kaj je dovoljeno in kaj ni; možnosti praktičnih rešitev, ki jih dopušča lokalna kultura, ko so domačini soočeni z zadrego, ki jo predstavlja popotnica brez moškega spremstva; itn. - odločajo o tem, katere strategije sploh pridejo v poštev, katere strategije so priporočljive, katere so tvegane... Lokalni konteksti, kolikor ženskam "odredjajo prostor", so relevantni tako za lokalne ženske kot za popotnice. Popotnice se zato v lokalnih okoljih lahko do neke mere ravnajo po lokalnih ženskah, nikakor pa to ni mogoče v celoti, saj predstavljajo prav izjemo glede na lokalne ženske.

Pogoste in značilne prakse, s katerimi lokalne skupnosti rešujejo zadrego prihoda popotnice, so predvsem tiste, ki jih lahko opišemo v smislu podelitvečasnega družbenega statusa inčasne identitete. Ženska lahko postane "časni moški" in se kot takšna lahko giblje naokoli s približno tistimi pravicami, ki jih imajo lokalni moški. Lahko pa postane tudi "hči" ali "sestra", če jo "posvoji" kakšna

¹ *Popularni stereotipi na Zahodu pod oznako popotnice oziroma turistke razumejo le ženske z Zahoda in nemara še Japonke. Podoba islamskih žensk pa je predvsem v medijih ujeta v nekakšen trikrateen Z: zaprte, zastrte, zatirane.*

družina. Med tovrstnimi rešitvami me še posebej zanima institucija začasne poroke, ki jo poznajo šiitski muslimani.

Mut'a - začasna poroka pri šiitskih muslimanih

Ena od značilnih praks, s pomočjo katere se rešujejo zadrege prostorskih interakcij v pogojih segregacije, je institucija začasne poroke², ki jo poznajo šiitski muslimani. Ta institucija je precej kompleksna in med drugim omogoča šiitskim ženskam redefiniranje gibanja znotraj prostorov in na potovanjih. Za nešiitske popotnice začasna poroka ni ravno uporabna strategija, čeprav je teoretično možna. Musliman se sme poročiti tudi z nemuslimanko, medtem ko je zakonska zveza med muslimanko in nemuslimanom prepovedana.

Institucija začasne poroke, "poroke iz užitka", *mut'a* izhaja iz predislamske arabske tradicije, danes pa jo uradno prakticirajo šiiti. Legalno priznana je le v Iranu, kjer ji pravijo *sigheh*.³

Zčasna poroka je pogodba med moškim in neporočeno žensko, ki je lahko devica, ločenka ali vdova. Ta pogodba podeli partnerjema začasen status poročenih oseb. Pogodba obstaja v dveh oblikah, v začetni seksualni oziroma realni obliki in v neseksualni, nominalni oziroma fiktivni obliki.⁴

O začasni poroki so pisali že antropološki klasiki. Robertson Smith je v svoji analizi sorodstva in poroke v Arabiji v 7. stoletju namenil dokajšnjo pozornost tudi začasni poroki. Poudaril je individualno in osebno naravo te pogodbe, ki ne implicira sodelovanja med rodovi in spominja na nekdanjo skrivno poroko, *nikah al-sirr* (Robertson Smith 1903: 84). Otroci iz začasnih poročnih zvez so pripadli materini sorodstveni skupini in to je pomembno vplivalo tudi na sistem dedovanja. Robertson Smith v svojem pisanju sicer poudarja vlogo moških, vendar posveča vlogi in položaju žensk mnogo več pozornosti kot sodobni moški teksti o začasni poroki.⁵

Antropologinji Haeri in Khatib-Chadidi sta večino terenskih raziskav opravili pred islamistično revolucijo, vendar sta pri interpretaciji zbranih podatkov upošte-

² Izraz *poroka* uporabljam kot antropološki tehnični termin, in sicer v pomenu zakonske zveze.

³ *Sigheh* je perzijski izraz, ki označuje obliko poročne pogodbe in tudi žensko, ki s tako pogodbo postane začasna žena (Khatib-Chadidi 1993). Kdaj se je zgodil terminološki prehod od *mut'a* v *sigheh*, ni docela znano. Dobesedno *sigheh* pomeni pravno obliko pogodbe, kolokvialno pa obliko ali način prakticiranja začasne poroke. *Sigheh-i mut'a* je pravna oblika pogodbe *mut'a*, za vsakdanjo rabo pa je skrajšana v *sigheh*. Označba *sigheh* za žensko ima v današnji rabi v Iranu pejorativni prizvok, trdi antropologinja Shahla Haeri (1989:76) in pomenljivo je, da se izraz uporablja le za žensko v takšnem pogodbenem razmerju, ne pa tudi za moškega.

⁴ Tako Haeri kot Khatib-Chadidi uporabljata za opis začasne poroke termine: resnična za seksualno in fiktivna oziroma nominalna za neseksualno začasno poroko. Tisti, ki začasno poroko prakticirajo, uporabljajo izraza seksualni in neseksualni *sigheh*, ki sta dovolj povedna in analitično uporabna. Zato sem se odločila uporabljati ta dva izraza.

⁵ Cf. Richard 1995. Pri analizi začasne poroke se na primer osredotoča izključno na seksualno obliko začasne poroke.

vali tudi spremembe po revoluciji. Obe se tudi osredotočata na vlogo in položaj žensk, kar se kaže tudi v analizi neseksualne oblike začasne poroke.

Da bi bolje razumeli odnose med spoloma v Iranu, meni Haeri, moramo raziskati "konceptualne jezike", s katerimi prepoznamo razlike med spoloma in jih postavimo v kulturno specifičen kontekst (Haeri 1989: 101). In začasna poroka predstavlja enega od teh konceptualnih jezikov.

Seksualna začasna poroka

Pogodba o začasni poroki⁶ temelji na šiitskem pravu⁷ in jo priporočajo verski krogi, sodobni Iranci pa imajo do te "kompleksne in dinamične socialne institucije" izrazito ambivalenten odnos (Haeri 1989: x).

V poročni pogodbi je s posebno klavzulo določeno trajanje poroke – traja lahko le eno uro, več mesecev ali več let. Poleg trajanja je v pogodbi navedena tudi vsota denarja za nevesto, zato mnogi na to institucijo gledajo kot na posebno različico prostitucije. Ženska se lahko začasno poroči le z enim moškim naenkrat, medtem ko se moški lahko začasno poroči z neomejenim številom žensk. Ženska mora biti po izteku pogodbe spolno vzdržna, da je mogoče določiti pripadnost potencialnih otrok.⁸ Formalnopravno gledano je ženska sicer zavarovana, prav tako njen potencialni otrok, vendar praksa kaže, da moški lahko zanika očetovstvo in zmanipulira dokaze, izmakne pogodbo in podobno. Vsekakor pravni postopki v primerih začasne poroke niso tako rigorozni kot v primerih permanentne poroke.

Zčasna poroka naj bi spočetka imela v islamskem pravu in praksi le marginalno vlogo. Namenjena naj bi bila prerokovim vojščakom, kadar so bili daleč od svojih žena, da bi si lahko potešili spolno slo. Kasneje je za vse šiite veljalo, da si lahko vzamejo partnerko, ko so daleč od svoje družine, ne da bi bili obvezani, da to partnerko svoji družini tudi predstavijo. Ker pa so se z njo zvezali z začasno poroko, so bili otroci, ki so se rodili iz take zveze, priznani za zakonske. Strah pred nezakonskimi otroci je še danes eden od razlogov za ohranjanje institucije začasne poroke, ki se legalno prakticira, kot že rečeno, v Iranu, nelegalno pa tudi med šiiti v Iraku. V Libanonu jo uleme priporočajo, sicer pa ni uradno priznana (Richard 1995: 152).

Iz imenitnega potopisa po severnem Pakistanu lahko razberemo, da jo prakticirajo tudi šiiti v Pakistanu: "*Moškemu je trebuh visel čez pas in prvemu so mu postregli. Ko je bil on v sobi, so bile ženske drugačne*", piše škotska popotnica Kathleen Jamie (Jamie 1992: 59). Moški je govoril mnogo in naglas o islamski kul-

⁶ Pogodba je sestavljena iz ponudbe, *ijab*, ki jo da ženska, in sprejetja ponudbe, *gabul*, ki je stvar moškega. Obred je zelo preprost, par ga lahko opravi sam ali v prisotnosti mule. Ženska reče: "Jaz (ime), vzamem tebe, za vsoto (vsota denarja) in trajanje (določen čas). Moški odgovori: "Sprejemem." (Haeri 1989: 51,52).

⁷ Richard pravi, da je pogodbo o začasni poroki v šiitskem pravu možno interpretirati tudi kot najemno pogodbo, s katero moški najame žensko lahko tudi za obdobje 99 let, ni pa ji dolžan zagotoviti prebivališča in deleža pri dediščini (Richard 1995: 158).

⁸ Zapovedana spolna vzdržnost traja dva menstrualna cikla oziroma petinštirideset dni za tiste ženske, ki imajo fiziološke motnje v menstrualnih ciklih.

turi, ki dovoljuje štiri žene, pa to ekonomske razmere otežujejo, in o dobrih straneh začasne poroke:

“Veš, mi šiiti imamo sistem začasne poroke. Poznaš to? Mula ni potreben. Moški in ženska se dogovorita, oba privolita in poroka je razveljavljena. Moj svak je naredil to stvar z vdovo iz Skarduja in ženi sploh ni povedal! Ha, ha!” (Jamie 1992: 60).

Začasno poroko omenja tudi nemška arheologinja Christa Paula v potopisu po Kitajski, in sicer primer iz Kašgarja (zahodni Uighur), kjer je leta 1865 Yakub Beg iz Kokanda (v današnjem Uzbekistanu) razglasil Kašgarsko neodvisno državo. Ogorčen nad tem, da se kašgarske ženske tako svobodno družijo s tujci, je uveljavil prakso začasne poroke. Vsak tujec, ki je prišel v Kašgar, se je moral začasno poročiti, in sicer v roku treh dni po prihodu. Paula nato omeni obstoj začasne poroke v sodobnem Iranu in trdi, da gre pri tem pogosto za obliko legalizirane prostitucije (Paula 1994: 28).

V času šaha Pahlavija je imela začasna poroka v Iranu marginalen in moralno sporen status, še posebej pa so jo prezirali višji sloji. Po revoluciji pa so jo imami začeli ne le odobravati, temveč tudi priporočati in je bila ponovno vnešena v ustavo leta 1979, takoj po uvedbi Homeinijevega režima. V tistem času se je začasna poroka znašla v obliki verskega teksta tudi v srednješolskih učbenikih, v osemdesetih pa so tekst iz učbenikov umaknili. Iransko-iraška vojna (1980-1988) je prakso začasne poroke še dodatno spodbudila, saj so mnoge ženske z otroki ostale brez moškega zaščitnika, hkrati pa so številne ženske služile v vojski kot zdravnice, medicinske sestre, učiteljice itn. Po drugi strani je začasna poroka priznana alternativa za mlade ljudi, ki skupaj delajo ali študirajo, in za tiste, ki imajo potrebo po več kot enem spolnem partnerju in začasno poroko razumejo kot ustrezno sredstvo proti “dekadentni zahodnjaški promiskuiteti” (Khatib-Chadidi, 1993). Prešuštvo namreč velja za obsojanja vredno, ker prinaša tveganje motenj socialnih odnosov, in ne zato, ker bi hoteli omejevati spolno slo, ki je v islamu razumljena kot dobra, ker je v skladu z naravo. Poleg tega islam - v nasprotju od krščanstva, in katolištva še posebej - ne povzdiguje askeze in celibata, kot tudi ne pozna nerazvezljive poroke.

Če partnerja želita začasno poroko razveljaviti predčasno, zadostuje, da se s tem oba strinjata (nekateri šiitski pravniki sicer menijo, da je dovolj, da se tako odloči moški), medtem ko je treba “permanentno” ali “pravo” poroko nikah razveljaviti z razvezo. Otroci, ki se rodijo iz začasne zveze, so priznani za zakonske in so udeleženi pri dedovanju, medtem ko je začasna žena izključena iz dedovanja (Richard 1995: 166). Taka pogodba tudi preprečuje potencialna trenja, ki bi se lahko pojavila med otroci iz prejšnjih (“permanentnih”) zakonov in novo, četudi začasno, ženo. Na splošno so sicer ženske po šiitskem pravu, v nasprotju od sunitskega, lahko dedinje celotnega premoženja, če ni moških dedičev. Šiitsko pravo utemeljuje to svojo posebnost s sklicevanjem na prerokovo hčer Fatimo, katere nasledniki so imami in prek njih vsi šiiti. Ker je menda Fatima nasledila karizmo svojega očeta, ženske pravice do nasledstva ni mogoče ignorirati (Richard 1995: 152).

Spori šiitov in sunitov okrog institucije začasne poroke se zrcalijo tudi v zgodovinskih anekdotah, ki osvetlujejo enega od vidikov razcepa:

Prerokov zet Ali se je hvalil s svojo virilnostjo, češ da prav vsako noč spi s katero od svojih žena. Omar, ki mu je šla ta samohvala na živce, se je odločil, da dokaže, kako se Ali samo baha. Tako ga je povabil v svojo hišo na večerjo in naročil služabnikom, da jo postrežejo zelo pozno, tako da bo Ali prisiljen prenočiti pri njem. In res, Ali prenoči pri Omarju. Zjutraj Omar, s pretvezo, da ga je prišel zbuditi za jutranjo molitev, stopi v njegovo sobo in ga privošljivo vpraša: "Se še spomniš, kako si se hvalil, da vsako noč opravljaš tisto reč?" Ali mu pritrди in Omar reče: "No, ponoči si bil moj gost in nisi imel s seboj nobene svojih žena." Ali se z njim ne strinja in mu odvrne: "Vprašaj svojo sestro." Omar pobesni, steče iz hiše in takoj ukaže, da se prepove mut'a, začasna poroka, in da se tiste, ki bi jo še naprej prakticirali, kamenja (Haeri 1989 1995: 170).

Suniti sicer ne poznajo institucije začasne poroke, vendar nekaj podobnega vseeno prakticirajo, lahko bi rekli, skozi stranska vrata. Poznajo namreč obliko "permanentne" poroke, pri kateri je mogoče s posebno klavzulo določiti natančen datum razveze.

Haeri v svoji podrobni etnografiji navaja sedem različnih oblik seksualne začasne poroke v sodobnem Iranu, posebej zanimivi se mi zdita dve: začasna poroka kot zaobljuba (sigheh nazri) in začasna poroka sigheh zaradi finančne koristi. Sigheh nazri, začasna poroka kot rezultat zaobljube, se sklepa večinoma okrog svetišč verskih voditeljev. Ženska se zaobljubi v svojem ali hčerkinem imenu, da bo sklenila sigheh z verskim vodjem, največkrat s sayyidom, ki je prerokov potomec. Posebej pomembno pri tej obliki začasne poroke je, da je ženska tista, ki da pobudo za sklenitev zveze in tudi določi pogoje pogodbe, pogosto pa pogodbo tudi plača, medtem ko ima takšno vlogo pri drugih oblikah začasne poroke moški.

Razširjeno mnenje v Iranu je, da ženske sklepajo začasne poroke predvsem z motivom finančne koristi, moški pa s seksualnim motivom. Haeri opozori, da tudi mnogi moški sklepajo začasno poroko iz finančnih razlogov in navaja primere iz Kashana, kjer izdelujejo preproge za izvoz in kjer se mnoge ženske že zelo zgodaj naučijo tkanja. Moški sklenejo s tkalkami več začasnih porok hkrati in s tem povečajo "lastno" proizvodnjo preprog. Podobno v pokrajinah Mazandaran in Gilan nekateri moški sklepajo sezonske začasne poroke, ko potrebujejo delavke za delo na riževih poljih (Haeri 1989: 89).

Prepričanje, da so ženske tiste, ki sklepajo začasne poroke le zavoljo seksualnega užitka, sodi v Iranu v območje moške imaginacije, in popularne pripovedi, ki jih je antropologinja slišala na več krajih vedno le od moških informatorjev, imajo skorajda mitološko razsežnost. V eni takšnih pripovedih zakrita ženska ogovori moškega in ga vpraša, če bi z njo sklenil sigheh za mesec dni. Moški ji reče, naj se najprej razkrije, da jo bo lahko videl. Ženska ga zavrne in mu reče, da lahko skleneta začasno poroko, ne da bi jo prej videl, a da mu ne bo žal. Moški se odloči za tridnevni sigheh. Ženska ga odpelje v svojo hišo in se po sklenjeni pogodbi razkrije. Moški je popolnoma očaran nad njeno lepoto. Po izteku treh dni jo prosi za podaljšanje začasne poroke, a ga ženska zavrne, češ da je imel svojo priložnost, pa je ni izkoristil. Služabnikom naroči, naj ga pospremi ven (Haeri 1989: 154).

Tej verziji začasne poroke pravi antropologinja mit *sigheh* (ibid.), saj po eni strani noben od pripovedovalcev ni trdil, da se je takšna zgodba pripetila prav njemu, po drugi strani pa zbrane ženske življenjske zgodbe kažejo drugačno sliko.⁹

Neseksualna začasna poroka

Medtem ko ima seksualna začasna poroka pravno podlago in je zakonsko sankcionirana, igra neseksualna začasna poroka v različnih pisnih interpretacijah le obrobno vlogo, nekatere verske avtoritete pa je sploh ne priznavajo. Ta oblika začasne poroke je sicer omenjena že v dokumentih iz enajstega stoletja, posebej naklonjen ji je bil tudi Homeini, ta jo je priporočal mladim ljudem, ki skupaj delajo. Pogodba o neseksualni začasni poroki vsebuje klavzulo, ki določa, da par ne bo imel spolnih odnosov, vendar je to klavzulo na željo ženske možno odstraniti oziroma spremeniti in s tem se poroka iz neseksualne spremeni v seksualno. Pogodbo lahko spremeni le ženska, moški pa ne.¹⁰

Prav ta možnost povsem preproste spremembe pogodbe je razlog, da je nekatere verske avtoritete ne priznavajo. Homeinijevo odobravanje je mogoče razumeti v kontekstu porevolucijskih razmer, ko je primanjkovalo moških, hkrati pa se je mnogo mladih znašlo skupaj na delovnih mestih in bi jih pravila segregacije in zakrivanja pri delu preveč ovirala. Homeini je pozneje modificiral pogoje sklenitve neseksualne začasne poroke, ker je število tako sklenjenih zvez med mladimi dramatično naraslo. Določil je, da se pogodba lahko sklene le s privoljenjem dekletovega očeta. Neseksualna začasna poroka je v sodobnem Iranu predvsem rezultat praktičnih in pragmatičnih reševanj vsakdanjih zagat v prostoru, ki ga določajo zahteve spolne segregacije. Zaradi različnih interpretacij in praks je mnogo bolj manipulabilna kot seksualna začasna poroka in je izvirna strategija za legalen pristop prepovedanih meja v prostoru in za sprostitev interakcij ed spoloma. Medtem ko verske avtoritete odobravajo in priporočajo seksualno obliko začasne poroke in na neseksualno obliko gledajo kot na marginalno ali jo celo ignorirajo, je kulturna praksa ravno nasprotna. Seksualna oblika začasne poroke ima moralno sporen status, mnogi Iranci imajo do nje ambivalenten odnos in večina parov, ki jo prakticira, počne to naskrivaj. Mnogi verni šiiti institucijo začasne poroke v njeni seksualni, konsumirani obliki obsojajo kot vrsto prostitucije, vendar jo sami prakticirajo v njeni neseksualni obliki, ki se jim zdi sprejemljiva, potrebna in koristna.

Neseksualna začasna poroka ni namenjena legaliziranju spolnih odnosov, temveč je njen namen, da omogoči ali olajša socialne interakcije med moškim in žen-

⁹ *Morda zaradi ambivalentnega odnosa, ki ga imajo Iranci do institucije začasne poroke, in nemara še iz drugih razlogov, ženske niso bile pripravljene govoriti o tem, zato je Haeri lahko zbrala le življenjske zgodbe povečini neizobraženih žensk iz nižjih slojev, njeni moški informatorji pa so bili le verski učitelji. Tako je neposredna primerjava ženskih in moških pripovedi lahko problematična.*

¹⁰ *Mnogim se zato zdi pogodba o neseksualni začasni poroki med dvema polnoletnima osebama sporna in odobravajo le tisto začasno poroko, kjer je eden od partnerjev še otrok ali celo dojenček. S tem je namreč vnaprej onemogočena usakršna možnost spremembe pogodbe, oziroma potencialnih spolnih odnosov.*

sko, tako da se ljudje obeh spolov lahko nemoteno nahajajo in premikajo v istih prostorih. Uporablja se torej v kontekstih spolno segregiranih prostorov, kjer je normalna socialna interakcija dovoljena le med tistimi osebami, med katerimi je poroka prepovedana - med osebami, ki so si v razmerju *mahram*¹¹. V širokem pomenu besede, kakršen pride do izraza v njeni vsakdanji rabi, se kategorija *mahram* nanaša na vse osebe, s katerimi se nekdo lahko neovirano družijo in ima z njimi neformalne odnose. Prepovedane kategorije za poroko so predvsem krvni sorodniki (razen poroke med paralelnima bratrancem in sestrično po očetovi strani, ki je celo preferenčna), svaški sorodniki, mlečni sorodniki in sorodniki, ki izhajajo iz nezakonske seksualne zveze. Razmerje med moškim in njegovo svakinjo (ženino sestro) je izjema glede na splošno pravilo. Poroka med njima ni prepovedana, zato sta v razmerju *na-mahram*, vendar pa zanju ne velja zapoved spolne segregacije, svakinja je lahko pred njim nezakrita, lahko se pogovarjata kot sorodnika iz kategorije *mahram*. Moški ima do nje pogosto celo zelo sproščen odnos in jo šaljivo kliče "kruh pod kebabom", ki velja za najslastnejši del kebaba (Khatib-Chadidi 1993: 124). Če pa se okolici zdi tak odnos moškega do svakinje le preveč spotakljiv, se moški lahko za nekaj dni poroči s kakšno dojenko, ki jo dá nekajkrat podojiti svakinji, in s tem svakinja postane njegova mlečna sorodnica, se pravi *mahram*.

Glavna funkcija neseksualne začasne poroke je torej transformacija osebe, ki je *na-mahram*, v osebo, ki je mahram in predstavlja dodelano "fiktivno replikacijo sorodstvenih odnosov" (Haeri 1989: 78).

Posebej pomembno je, da sorodstveni odnosi ostanejo v veljavi tudi, ko se pogodba izteče - tako sklenjeno sorodstvo je namreč doživljensko. Na ta način Iranci izvirno in domiselno manipulirajo z navidez rigidnimi zapovedmi spolne segregacije in pragmatično rešujejo težave vsakdanje komunikacije med spoloma.

Moški iz neke družine se na primer lahko začasno poroči z več majhnimi deklkami v sosedstvu za ceno kakšnega bombona ali čokolade, za uro ali dve. S tako pogodbo mame teh punčk postanejo moškemu tašče in se jim zato pred njim ni treba zakrivati. Na ta način lahko celotno sosedstvo postane skupina svaških sorodnikov, ki nemoteno komunicirajo. Tudi antropologinja je poskrbela, da se je njen petletni nečak začasno poročil z njeno informatorko, zato da je le-ta lahko nezakrita komunicirala z očetom antropologinje, ki je večkrat prihajal na obisk, in zaradi katerega so sosedje informatorko pogosto nadlegovali z vprašanji. Po sklenitvi pogodbe sta si postala sorodnika in s tem so nadležna vprašanja prenehala oziroma je bilo na njih lažje odgovoriti (Haeri 1989: 91).

Pomembno vlogo igra sklenitev neseksualna začasne poroke na potovanjih in romanjih, ki ženski omogoči ali olajša mobilnost zunaj doma. Da se ženski ni potrebno zakrivati in lahko deli potovalni prostor z osebami, ki so z njo izvirno v odnosu *na-mahram*, lahko sklene začasno poroko z otrokom in tako postane neseksualna snaha in s tem oseba mahram. Seveda mora biti ženska neporočena, vdova ali devica, kajti nobena poročena ženska ne more skleniti začasne poroke, ne v seksualni ne v neseksualni obliki.

¹¹ *Mahram* je pravni termin in označuje razne krvne, mlečne, svaštvene in druge sorodstvene relacije, ki implicirajo prepoved poroke med osebami, povezanimi s temi relacijami (Khatib-Chadidi 1993: 114).

Če ženska želi romati v Meko, vendar nima na voljo ne moža ne kakšnega moškega sorodnika iz kategorije *mahram*, da bi jo spremljal, lahko sklene pogodbo o začasni poroki z nesorodnikom, ki postane začasen sorodnik in kot tak primeren, da je njen spremljevalec. V takšni poročni pogodbi je navadno klavzula, ki določa, da poročno razmerje traja do vrnitve iz Meke.

Neseksualna oblika začasne poroke se s pridom uporablja tudi v hišah, kjer imajo služabnice. Te bi morale biti zakrite, zadrževati bi se morale le v določenih prostorih, kar bi jim onemogočalo nemoteno opravljanje dela. *Sighesh* omogoča, da služabnico začasno poročijo s kakšnim družinskim članom, najrajši dojenčkom ali majhnim otrokom, ali pa ji dajo otroka, da ga nekajkrat podoji in postane s tem mlečna sorodnica družine. Tako v prvem kakor v drugem primeru postane služabnica za družinske člane prepovedana, *mahram*. Njeno morebitno razmerje s kakšnim družinskim moškim bi bilo incestno.¹²

Vendar se status ali vloga služabnice ne spremeni v tem smislu, da bi bila "povišana" v pravo sorodnico. Služabnica je še naprej služabnica, do nje se ne vedejo kot do snahe, začasno sorodstveno razmerje z delodajalčevo družino ji ne prinese privilegijev, le omogoča nemoteno komunikacijo. Neseksualna začasna poroka je pač namenjena predvsem manipulaciji družbeno definiranih (vidnih in nevidnih) meja v prostoru, vključno z zapovedjo zakrivanja.¹³

In prav v manipulaciji, nenehni reinterpretaciji in kulturni improvizaciji na temo začasne poroke je mogoče razbirati "ideološke zemljevide" (Haeri 1989: 75), ki Irance vodijo po spolno segregiranih prostorih.

LITERATURA

- Ardener, S. (ur.) (1993): *Women and Space. Ground Rules and Social Maps*. Oxford: Berg.
- Haeri, S. (1989): *Law of Desire. Temporary Marriage in Shi'i Iran*. New York: Syracuse University Press.
- Jamie, K. (1992): *The Golden Peak. Travels in Northern Pakistan*. London: Virago.
- Khatib-Chadidi, J. (1993): *Sexual Prohibitions, Shared Space and 'Fictive' Marriages in Shi'ite Iran*. V: Ardener, S. (ur.) (1993): *Women and Space. Ground Rules and Social Maps*. Oxford: Berg.
- Paula, C., (1995): *The Road to Miran. Travels in the Forbidden Zone of Xinjiang*. London: Flamingo.
- Pittin, R. (1996): *Negotiating Boundaries: A Perspective from Nigeria*. V: PELLOW, D. (ur.) 1996. *Setting boundaries. The anthropology of Spatial and Social Organisation*. Westport, London: Bergin & Garvin.
- Richard, Y. (1995): *Shi'ite Islam*. Oxford: Blackwell.
- Robertson-Smith, W. (1903): *Kinship and Marriage in early Arabia*. Boston: Beacon Press.

¹² *Khatib-Chadidi opozarja, da takšna rešitev v resnici ne izključuje potencialnih spolnih odnosov med gospodarjem in služabnico, čeprav bolj verni verjamejo, da grožnja incesta takšne odnose lahko prepreči.*

¹³ *Poleg omenjenih oblik neseksualne začasne poroke je v novejšem času v Iranu razširjena tudi oblika poskusne poroke, ki naj omogoči, da se par pobljže spozna, preden se permanentno poroči.*